

MARIA MUNTEANU

DESPRE MAGISTRATURILE SĂTEȘTI DIN DOBROGEA ROMANA

(sec. I—III e.n.)

Organizarea provinciei Moesia Inferior s-a făcut treptat, pe măsura înaintării siguranței romanilor la Dunăre. Dacă despre aspectul etnic, de altfel profund getic¹, al populației Dobrogei în sec. I e.n. se întâmplă să fim destul de bine informați², mai puține sînt referirile la formele ei de organizare administrativă.

Strabon ne informează că întreaga Tracie era împărțită în 22 populații (εθνοε) înțelegînd prin Tracia regatul odris delimitat de Istru³, cîteva din aceste populații locuind la nord de Haemus. Ptolemeu, care cunoștea bine cele două provincii⁴, amintește că în Tracia erau 14 strategii⁵, iar în Moesia Inferior 8 populații⁶. Populațiile lui Strabon (22) corespunzînd strategiilor și populațiilor lui Ptolemeu (14+8)⁷ putem presupune și pentru Dobrogea, în timpul stăpînirii odrise, un început de organizare teritorială. Oricum baza organizării

¹ Despre geți cu element precumpănitor : Ovidiu, *Tristia* și *Ex Ponto*, passim (cf. N. Lascu, *Pămîntul și vechii locuitori ai țării noastre în opera de exil a lui Ovidiu*, în vol. Publius Ovidius Naso, Buc., 1957, p. 168—175); Strabon, *Geografia*, VII, 3, 2; VII, 3, 10; VII, 3, 13.

² Ovidiu îi amintește pe bessi : *Trist.* IV, I, 67—68; III, X, 5; coralli : *Pont.*, IV, II, 37—38; III, 83—84; sarmații : *Trist.* III, III, 6 și 63; X, 5; IV, I, 94; VIII, 16; X, 100—110; V, I, 15 și 74; *Pont.* I, II, 60; sciții : *Trist.* III, XIV, 47; IV, VI, 47; V, X, 48. La sud bistonii : *Trist.* I, X, 23; I, X, 47—48; *Pont.*, I, III, 59—60; IV, V, 35; I, II, 112; II, IX, 53—54. Strabon, *Geogr.*, VII, 3, 2; VII, 3, 15 — bastarni; troglodiții : VII, 5, 12; crobzyzi : VII, 5, 12; tribalii : VII, 5, 12. Ptolemeu, *Geografia*, III, 10, 4 : tribalii; troglodiții, peucinii, crobisii, oietensii, dimensii, obulensii și piarensii. Despre localizarea acestora : R. Florescu, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, în SCIV, VII, 1956, nr. 3—4, p. 379—383.

³ Strabon, *Geogr.*, VII, fragm. 47.

⁴ Ptolemeu, *Geogr.*, III, 10, 1; III, 11, 1.

⁵ *Ibidem*, III, 11, 8, 9, 10.

⁶ *Ibidem*, III, 10, 4, 9.

⁷ Cf. R. Florescu, op. cit., p. 379 : Strategiile erau „organizații teritoriale ancestrale, al căror nucleu este satul...”, care cunoscuse proprietatea privată.

populației autohtone o formau satele, a căror existență o constatăm și mai târziu⁸, ele fiind preluate de romani și încadrate într-un sistem administrativ nou.

Discutînd acest sistem pornim de la constatarea tendințelor de reducere a populației în cadrul municipal, formă preferată de guvernămîntul roman și în provincii⁹. Diviziunea în circumscripții teritoriale¹⁰ presupunea delimitarea teritoriilor orașelor și stabilirea regiunii lor politic-financiar¹¹.

Territorium — o întindere de sol net delimitată și legată de un oraș, legiune etc¹² — desemna, înafara sensului material, funciar, pînă la ce limită se întindea competența administrativă și juridică a magistraților (municipali, militari etc.)¹³.

Territorium era delimitat fie prin frontiere naturale, fie prin linii convenționale marcate prin pietre de hotar (*termini*)¹⁴. În Dobrogea romană avem atestate astfel de delimitări la Histria, Callatis, Capidava¹⁵.

Constituind însemnate unități economice și administrative¹⁶, teritoriile puteau fi de mai multe tipuri, considerînd după centrul lor: *territorium municipii* (Troesmis, Tropaeum Traiani), *territorium eminate* rural constituit în jurul unui *pagus* (Capidava), *territorium militare* (Troesmis pînă 167/168 e.n.) la care adăugăm teritoriile orașelor grecești cu o situație specială (*territorium civitatis*).

Teritoriile erau constituite din *vilae rusticae*, *vici*, *pagi* și *canabae* (mai ales în cele militare)¹⁷.

Vilae-le rusticae, în general centre de exploatare agricolă¹⁸, sînt atestate în cîteva locuri din Dobrogea: la Capidava cu sens de conac — *obiti ad villam suam*; ¹⁹ în teritoriul tomitan M. Ulpius Longinus era

⁸ CIL III, 14.447²: *vicus Buteridavensis*.

⁹ J. Gagé, *Les classes sociales dans l'Empire romain*, Paris, 1964, p. 181.

J. Marquardt, *Organisation de l'Empire romain*, Paris, 1889, I, p. 115.

¹⁰ J. Marquardt, *Organisation financière chez les Romains*, Paris, 1888, p. 273 și urm.

¹¹ J. Marquardt, *Organisation de l'Empire*, I, p. 95; Francesco de Martino, *Storia della costituzione romana*, vol. IV², Napoli, 1965, p. 619, 627, 666 și urm.

¹² J. Toutain, *Territorium*, în Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, t. V, 1, p. 124.

¹³ *Ibidem*, p. 125.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Histria: V. Pârvan, *Histria IV*, în AMSI, ser. II, t. XXXVIII, 1916, p. 556 și urm., nr. 15—16. Comentată de H. Dessau, în JOAL, XXIII, 1926. Beibl., col. 395. Bibliografia problemei la D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. II-a, Buc., 1967, p. 349 și urm. Callatis: CIL III, 14214³⁰ = Toculescu, în AEM, XIX, p. 103, 59. Capidava: V. Pârvan, *Ulmetum*, II, în ARMSI, ser. II, t. XXXVI, p. 389—392, nr. 27; Gr. Florescu, *O piatră de hotar de la Capidava*, SCIV, VIII, 1957, p. 317—321.

¹⁶ D. Tudor, *Orașe, țirguri și sate în Dacia romană*, Buc., 1968, p. 378 și urm.

¹⁷ J. Toutain, *op. cit.*, p. 125.

¹⁸ I. I. Russu, *Un litigiu de hotărnicie din Soythia Minor*, în SCIV, VI, 1955, nr. 1—2, p. 78.

¹⁹ CIL III 13737 și 14212²⁰.

posesorul unui *praedium*²⁰. O *villa* trebuie să fi avut și Tiberius Claudius Firmianus, din același teritoriu, al cărui proprietate era delimitată de cea vecină²¹. Proprietara unei *villa* era și [M]essia Pude[n]til[la], căruia i se fixează limitele (cu *termini*) față de *vicus Buteridavensis*²².

Exemplele pot fi desigur mai numeroase, amintim doar că pe lângă cele atestate epigrafic²³, trebuiesc adăugate cele observate pe teren²⁴.

Mai bogate sînt informațiile noastre despre *vici*, atestați în numeroase locuri.

Avem o primă categorie de *vici* cu nume complet și identificați: *vicus Buteridavensis* = Mihai Viteazul²⁵, *vicus Quintionis* = Sinoe²⁶, *vicus Celeris* = Vadul²⁷ (în teritoriul histrian); *vicus Petra* = Camena²⁸, *vicus Ulmetum* = Pantelimonul de Sus²⁹ (în teritoriul capidavens); *vicus Clementianensis* = M. Kogălniceanu³⁰ (în teritoriul tomitan).

²⁰ CIL III 770.

²¹ V. Pârvan, AA, 1914, col. 442: „Fines pertinentes ad Tib(erium) CI (audium) Firmianum“ — presupune vecinătatea unei obști; cf. I. Stoian, *Tomitana*, Buc., 1962, p. 232—233.

²² Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Buc., 1900, p. 206—207, nr. 31; CIL III, 14447; V. Pârvan, *Histria IV*, p. 633 și urm., nr. 30; I. I. Russu, *Un litigiu...*, p. 76 și urm.; Em. Doruțiu, în SCIV, XV, 1964, nr. 1, p. 132.

²³ CIL III 14455 (Murfatlar); „Catonius Ep[aphro]ditus lib[ertus]“, amintește de patronul său; CIL III 12463 (în apropiere de Tropaeum Traiani); proprietatea senatorului L. (A)elius Marcianus administrată de un villicus-Iaehetav; CIL III 12489 (Nistorești în terit. histrian); CIL III 14214²¹ villicus-Cius.

²⁴ Terit. Tomis-ului: Schitu și Costinești, cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc., 1938, p. 195, nota 5; terit. Callatis-ului: Moșneni cf. V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R.P.R., în epoca veche*, în SCIV, I, 1950, nr. 2, p. 83 și urm.; terit. Troesmis-ului: Turcoaia cf. V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, în ARMSI, ser II, t. XXXV, Buc., 1913, p. 491—492.

²⁵ Vezi nota 22.

²⁶ V. Pârvan, *Histria IV*, p. 617, nr. 24; idem, *Histria VII*, în ARMSI, ser. III, t. II, p. 55, nr. 46; p. 62, nr. 49; p. 67, nr. 50; p. 71, nr. 51; p. 74, nr. 52; D. Tudor, *Vicus Quintionis*, în Studii și cercetări științifice, anul II, 1951, Iași, nr. 1—2, p. 448 și 512. Tot de acolo provin: CIL III 14449; 12513; 12514; 12515; 7542; 14214²⁵. AEM, XVII, 1894, p. 88, nr. 12; V. Pârvan, *Histria IV*, p. 660, nr. 40 și idem, *Histria VII*, p. 95, nr. 60 (?).

²⁷ CIL III 7526; V. Pârvan, *Histria VII*, p. 79, nr. 53; AEM, VIII, 1884, p. 23—24, nr. 62; AEM, VI, 1882, p. 38, nr. 79; D. Tudor, *Vicus Quintionis...*, p. 505; CIL III 7527.

²⁸ Th. Sauciu-Săveanu, *O inscripție latină și alte obiecte antice și știri din satul roman Petra, Camera de azi, din județul Tulcea*, în *Analele Dobrogei*, an. XV, 1934, p. 93—112.

²⁹ V. Pârvan, *Ulmetum I*, p. 498—500; CIL III 14214²⁶ = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 112, nr. 6; V. Pârvan, *Ulmetum II*, p. 365, nr. 16; p. 348, nr. 8 = I. I. Russu, *Vicus Ulinsium*, în SCIV, VIII, nr. 1—4, p. 344—349; V. Pârvan, *Ulmetum III*, p. 227, nr. 11.

³⁰ CIL III 7565 = AEM, VIII, p. 24, nr. 60 (Caramurat azi M. Kogălniceanu); V. Pârvan, *Ulmetum II*, p. 368—371, nr. 17; A. Rădulescu, în vol. *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 141—143; AEM, XI, 1887, p. 63, nr. 126; AEM, XIV, 1891, p. 29, nr. 58.

Vici cu nume incomplet, dar identificați : *vicus* Turris Muca... = Anadolchioi³¹ și *vicus* Sc... ia = Palazu³² (în teritoriul tomitan), *vicus* Hi... = Dorobanțul³³ (în teritoriul capidavens); *vicus* V = Rîmnul de Jos³⁴ (în teritoriul histrian) etc.

Vici cu nume complet și neidentificați : *vicus* Secundini³⁵ (pe lângă Histria), *vicus* Narcissiani³⁶ (pe lângă Tomis), *vicus* Amlaidina (Urluchioi ?)³⁷, *vici* (?) Sardes și Asbolodina³⁸ (pe lângă Callatis), *vicus* Scenopensis³⁹ (pe lângă Capidava), *vicus* Vergobretiani⁴⁰ (Gîrliciu ?); *vicus* Novus (Babadag ?)⁴¹, etc.

Vici cu nume incomplet și neidentificați : *vicus* Parsal..., *vicus* C... coss⁴² (pe lângă Histria) *vicus* Ce..., *vicus* Val...⁴³ (pe lângă Callatis), *vicus* I Urb...⁴⁴ (pe lângă Medgidia), *vicus*...⁴⁵ (lângă Capidava) etc.

Vici inexistenți : *vicus* Ultinsium⁴⁶ și probabil Cassiani⁴⁷.

Adăugăm la cei amintiți mai sus seria *vici*-lor a căror nume nu-l cunoaștem, dar a căror existență este dovedită de diverse materiale epigrafice și arheologice⁴⁸.

³¹ CIL III 7533 = Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 108, nr. 2 = V. Pârvan, *Histria* VII, p. 103, nr. 1; I. I. Russu, *Note epigrafice*, seria IV-a., SCIV, X, 1959, nr. 1, p. 142; CIL III 7542=767; 7556; AEM, XIX, 1896, p. 223, nr. 90.

³² CIL III 7536 = Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 108, nr. 1; AEM, VIII, 1884, p. 9, nr. 23; AEM, XI, 1887, p. 63, nr. 127. IGBR, 639; CIL III 7569 (?). R. Vulpe, I. Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, în *Din istoria Dobrogei*, vol. II., Buc. 1968, harta II; localizarea la Palazu nesigură.

³³ CIL III 12494 = AEM, XIV, p. 27, nr. 52.

³⁴ CIL III 14461 (cf. Em. Doruțiu, în SCIV, XV, 1964, 1, p. 131); V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 523.

³⁵ Sc. Lambrino, *Vicus Quintionis et Secundini*, în *Mélanges de philologie, de littérature et d'histoire anciennes offerts à J. Marouzeau*, Paris, 1948, p. 322—325. V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 96, nr. 61; idem, în *Dacia*, II, 1925, p. 246, nr. 43, p. 241, nr. 41.

³⁶ D. Tudor, *Vicus Narcisiani*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, I, 1950, p. 469 și urm.; V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, Buc., 1923, p. 147.

³⁷ CIL III 13743 = AEM, XIX, p. 93, nr. 37

³⁸ CIL III 14214³³.

³⁹ Gr. Florescu, *Capidava, monografie arheologică*, I. 1958, p. 88; p. 97, nr. 19 = idem, *Fouilles archéologiques de Capidava, 1928—1936*, *Dacia*, V-VI, 1935—1936, p. 381.

⁴⁰ CIL III 12479 = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 109, nr. 3.

⁴¹ CIL III 14448 = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 203, nr. 27.

⁴² CIL III 12488 = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 110, nr. 4.

⁴³ CIL III 14214³³.

⁴⁴ CIL III 14441 = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 205, nr. 28.

⁴⁵ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 98, nr. 20 = idem, *Fouilles et recherches, archéologiques à Callachioi*, *Dacia*, III-IV, 1927—1932, p. 501.

⁴⁶ I. I. Russu, *Vicus Ultinium*, SCIV, VIII, nr. 1—4, p. 344—349.

⁴⁷ V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 533—537: denumirea satului după numele zeului Casios sau a unui cetățean Casius-Casianum. La R. Vulpe, *DID*, II, harta II, satul lipsește.

⁴⁸ La Niculițel, probabil un *vicus*: CIL III 7520; 7521 = AEM, VIII, p. 87, nr. 2; C. Moisil în *BCMI*, 1910, p. 31; V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 504. Poate tot de acolo CIL 14446. Tot în teritoriu noviodunens, la Meidanchioi o altă așezare: CIL III 14445. Numărul exemplarelor poate fi considerabil.

Aşa numitele turres : *vicus Turris Muca...*, *Turris Stratonis*, *Laicus Pyrgus*, socotind după primul, erau la origine turnuri (de pază) în jurul cărora s-au format aşezări de tip vican⁴⁹.

Tot o organizare sătească avea şi *Chora Dagis* (*Χώρα Δάγης*) din teritoriul histrian⁵⁰.

Toponimica satelor din Dobrogea romană este în mare majoritate latină⁵¹, ceea ce dovedeşte, pentru unele dintre ele, o existenţă mai recentă. Denumirile au fost date fie după nume de persoane (la genitiv) poate primii proprietari din acele locuri, sau administratorii lor (unii de origine servilă)⁵² : amintim astfel *vici* *Quintionis*, *Secundini*, *Celeris* (în teritoriul histrian), *vici* *Clementiani*, *Narcissiani* (în teritoriul tomitan) etc. ; denumiri după felul şi locul aşezării : *vicus Ulmetum*, *vicus Novus*.

În general s-au bucurat de prosperitate mai mare aşezările plasate lângă căile rutiere, care străbăteau Dobrogea în numeroase sensuri⁵³.

Organizarea internă a satelor era aproximativ uniformă. Să urmărim organizarea celei mai bine documentate aşezări din teritoriul histrian — *vicus Quintionis* (Sinoe).

Locuitorii satului erau „vet(erani) et c(ives) R(omani) et Bessi consistentes“⁵⁴. În fruntea satului sătetau doi *magistri*, aleşi de un *ordo decurionum*. Cunoaştem numele a câtorva *magistri* : din anul 149 *Claudius Caius* şi *Durisses Bithi*⁵⁵, din 167 *Aelius Bellicus* şi *Mucaporus Ditugenti*⁵⁶, din 169 *Iulius Gemini* şi *Genicius Brini*⁵⁷, din 175 *Aelius Bellicus* şi *Mucatralus Doli*⁵⁸, din 176 *Tiberius Firmius* şi *Cutiunis*⁵⁹, iar din 177 *Iulius Florus* şi *Derzenus Biti*⁶⁰. Avem de asemenea cunoştinţă despre câţiva *magistri*, fără să le cunoaştem anul funcţiunii : *Sulpicius Narcissus* şi *Derzenus Aulupori*, din vremea lui *Antoninus Pius* (poate 150 e.n.)⁶¹, *Claudius Ianuarius* şi *Lupus T...* din

⁴⁹ Despre *turris* şi *burgus* : în SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 724—725, 738—739. Despre *Turris Stratonis* : J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum*, Sarajevo, 1911, p. 69 şi P. Nicorescu, BCMI, VIII, 1915, p. 72. Despre *Laicus Pyrgus* vezi *infra* nota 50 şi R. Vulpe, DID, II, p. 143.

⁵⁰ Sc. Lambrino, în *Mélanges Marouzeau*, p. 324—325, nr. 15 ; p. 334, 344—345. I. Stoian, *O inscripție inedită din Histria. Plîngerile țăranilor băştinași de pe teritoriul histrian împotriva apăsării romane*, în SCIV, II, 1951, nr. 2, p. 137—157 şi idem, *Sur le plaint des peysans du territoire d'Histria*, în *Dacia*, n.s., III, 1959, p. 369—390. R. Vulpe, DID, II, p. 124.

⁵¹ R. Florescu, *op. cit.*, p. 384.

⁵² V. Pârvan, *Histria IV*, p. 618 ; idem, *Histria VII*, p. 98. D. Tudor, *Vicus Quintionis*, p. 515—516.

⁵³ V. Pârvan, *Ulmetum I*, p. 577—587.

⁵⁴ Vezi nota 26.

⁵⁵ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 56, nr. 46.

⁵⁶ D. Tudor, *Vicus Quintionis*, p. 502, nr. 2.

⁵⁷ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 64, nr. 49.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 68, nr. 50.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 72, nr. 51.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 74, nr. 52.

⁶¹ *Idem*, *Histria IV*, p. 617 şi urm., nr. 24.

anii 169—176⁶², [Tib ?] Saturninus și Bizienis, din anul 144 dacă altarul provine de la Quintionis, cum presupune Pârvan⁶³.

Observăm colegialitatea și anualitatea funcțiunii de *magister vici*, precum și reprezentarea celor două elemente care alcătuiau componența satului: pe de o parte cetățenii romani și veteranii, pe de alta bessii, fiecare avînd cîte un *magister*. Remarcăm de asemenea că un *magister* putea fi reales, avem în *vicus* Quintionis cazul lui Aelius Bellicus, care ocupă această magistratură în 167 și 175⁶⁴.

În conducerea treburilor satului *magistri* erau ajutați de către un *questor*, ales și el prin alternanță, într-un an dintre „romani” și în celălalt dintre bessii. Astfel din 149 îl cunoaștem pe Servilius Primigenius⁶⁵, din 167 pe *questor*-ul Claudius Ianuarius⁶⁶, din 169 pe Cocceius Firmius⁶⁷, Dotu Zinebti din 175⁶⁸, Flavius Secundus din 176⁶⁹ și Fronto Bu[r]t[s]is-sinis din 177⁷⁰. Cocceius Phoebus era *quesar* poate pe la 150 e.n.¹⁷. Observăm că în cadrul magistraturilor sătești *questor*-ul putea să ocupe funcțiunea de *magister vici*. Este cazul lui Cl(audius) Ianuarius care în 167 era *questor*⁷², iar ceva mai tîrziu *magister vici*⁷³.

În *vicus* Quintionis exista o „sală de audiențe” — *auditorium*, de fapt primăria comunei. „*Magistri vici* își au aici atît tribunalul, cît și birourile administrative și edilitare ale comunei lor”. Tot acolo era sediul „percepției comunale”⁷⁴.

Conduși de doi *magistri* erau și *vicus* Secundini⁷⁵, *vicus* [T ?] u-rris Muca...⁷⁶ *vicus* Clementianensis⁷⁷ „*vicus* Novus”⁷⁸ și altele⁷⁹.

⁶² D. Tudor, *Vicus* Quintionis, p. 77.

⁶³ V. Pârvan, *Fouilles d'Histria, inscriptions, troisième série, 1923—1925*, în *Dacia*, III, 1925, p. 214 și urm., nr. 18.

⁶⁴ D. Tudor, *Vicus* Quintionis, p. 506.

⁶⁵ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 59.

⁶⁶ D. Tudor, *Vicus* Quintionis, p. 502 și urm.

⁶⁷ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 66, nr. 49.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 69—70, nr. 50.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 71—72, nr. 51.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 77—78, nr. 52.

⁷¹ Idem, *Histria IV*, p. 621, nr. 24.

⁷² D. Tudor, *Vicus* Quintionis, p. 508—509, nr. 2.

⁷³ *Ibidem*, p. 502, 508—509.

⁷⁴ V. Pârvan, *Histria IV*, p. 619, nr. 24.

⁷⁵ Vezi nota 35. Din *vicus* Secundini cunoaștem următorii *magistri*: din 202: Artema Dioscoridentis și Iustinus Valeri — cf. Sc. Lambrino, *Vicus* Quintionis et Secundini, p. 322; din 220 Flavius Valens (?) și Valerius Consensus (?) — cf. Sc. Lambrino, *op. cit.*, p. 323; din 237 Aurelius Fortunatus și Aelius Herculanus — cf. V. Pârvan, *Histria VII*, p. 96, nr. 61; din 238: Bonosus Bonunis și Iustus Iustini — V. Pârvan, în *Dacia* II, p. 246, nr. 43; din 247 Claudius Antoninus și Cocceius Iustus — cf. Sc. Lambrino, *op. cit.*, p. 324.

⁷⁶ Vezi nota 31; CIL III, 7533; [p]er magistro[s] Post]umianum [et H]erculeanu m...; I. I. Russu, *op. cit.*, nota. 31, Gai]um sau Aeli]um Herculanus.

⁷⁷ Vezi nota 30. În 195 erau *magistri* Aelius Aelianus și Flavius Ianuarius: cf. V. Pârvan, *Ulmetum* II, p. 370—371 și A. Rădulescu, în *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, p. 142—143.

⁷⁸ Vezi nota 41; CIL III 14448: *magistri* Sil(vius) Cassius și P(ublius) Scofunus din 178 e.n.

⁷⁹ Ca urmare a influenței grecești uneori se numesc *magistrati*: V. Pârvan, *Histria VII*, p. 84, nr. 55; idem, *Histria IV*, p. 617, nr. 24; idem, *Ulmetum* II, p. 370—371 etc.

O categorie tot atât de însemnată o constituiau *vici* conduși de un *magister*, ajutat sau nu de un *questor*. Mai bine ne este cunoscută situația la Ulmetum : Lucius Valerius Maxellius era *magister* în timpul lui Antoninus Pius⁸⁰, Flavius Germanus în anul 163⁸¹, Marti(u)s P(h)ilo în 172⁸², Iulius Teres tot din sec. II e.n.⁸³. „Cives R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto“ alegeau prin alternanță câte un *magister* anual. Remarcăm lipsa menționării *questorilor*, caracteristică pentru întreg teritoriul capidavens : *vicus* Scenopensis⁸⁴, *vicus* Hi..⁸⁵. Erau conduși de un *magister* și *vici* : Sc[apt]ia⁸⁶, Narcissiani⁸⁷, Petra⁸⁸, Vergobretiani⁸⁹.

Situația din *vicus* Celeris ne demonstrează că în același sat se putea alege când unul, când doi *magistri*⁹⁰. De asemenea *questorii* erau câteodată în număr de doi, ca în *vicus* Petra⁹¹.

Funcțiunea unui *magister vici* se numește *magisterium*. Mai ales în cazul când era unul, primarul satului se pare că era eponim, din moment ce în inscripția din *vicus* Petra se specifică : „Qu[od] oppus effectu(m) magisterio anni Nymphidi Maxim[i]...“⁹². În timpul exercitării magistraturii primarii acționau cu destulă autoritate, ridicarea altarelor pentru sănătatea împăratului sau a statului, sînt de multe ori consecința inițiativei personale : „mag(ister) Pontianus“ din *vicus* Narcissiani își subliniază fapta prin expresia ; „ara(m) pos(uit) de suo. et dedit in vico [N]arcis(s)iano“⁹³. Persoană de vază, primarul satului Sc[apt]ia, [Ap]olloni[u]s ?] pune un altar „pro sa[lut]e vici et [s]ua et suoru[m]“⁹⁴. Funcțiunea de *magister vici* era mai degrabă *munus* decît *honor*. Fie ei, fie alte persoane mai înstărite din *vicus*, reprezentau satul în acel *ordo decurionum* sau *curialium* al întregului teritoriu. Magistratii sătești erau în raporturi de dependență față de organele teritoriale. Acestea din urmă erau determinate de natura teritoriilor. La Capidava era un „quinquennalis territorii“⁹⁵ (sau mai mulți) ajutat de

⁸⁰ CIL III 14214²⁰.

⁸¹ V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 369, nr. 16.

⁸² *Ibidem*, p. 345—349, nr. 8.

⁸³ *Idem*, *Ulmetum III*, p. 277, nr. 11.

⁸⁴ *Idem*, *Descoperiri nouă...*, p. 471 : „magistras Ebranus“ și Gr. Florescu, *Capidava*, p. 97, nr. 19.

⁸⁵ CIL III 12494 ; probabil M. Coc(ceus) Hilus *magister vici*.

⁸⁶ CIL III 7536 : *magister* [Ap]olloni[u]s?].

⁸⁷ D. Tudor, *Vicus Narcissiani*, p. 469 ; m[a]g(ister) Pontianus.

⁸⁸ Th. Sauciu-Săveanu, *op. cit.*, p. 100 : *magister* Nymphidius Maximus.

⁸⁹ CIL III 12479 = Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 109, nr. 3 : *mag(ister) vici* C(aius) Iulius Vale(n)s.

⁹⁰ V. Pârvan, *Histria VII*, p. 78, nr. 53 ; din 177 îl cunoaștem un *magister-Ulpus* Uilpanus ; CIL III 12448 ... per mag(istros) q[ui] tunc erunt“.

⁹¹ Th. Sauciu-Săveanu, *op. cit.*, p. 98—100 : *questores vici* erau Ulpus Romanus și Cassius Primitivus. Despre *questores* : De Martino, *op. cit.*, p. 641.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Cf. D. Tudor, *Vicus Narcissiani*, p. 469.

⁹⁴ CIL III 7536.

⁹⁵ CIL III 12491 — AEM, XIV, p. 17, nr. 37.

obișnuitul *ordo decurionum*⁹⁶. O situație asemănătoare avem și în teritoriul noviodunens⁹⁷. Conducerea teritoriului troesmens o avea un [praef(ecti) ?] territor[ii Troesmensis]⁹⁸ sau tot un *quinquennalis territorii*.

În ce privește orașele pontice în cazul Histriei se reliefează mai bine existența unui teritoriu (=regio) și a unui organ de conducere al acestuia. Un altar din *vicus Quintionis* este ridicat „pro sal(ute) Imp(eratoris) Aug(usti) civi(tatis) et reg(ionis) Histriae“⁹⁹. Se observă existența celor două elemente distincte *civitas = oppidum* și *regio = territorium*¹⁰⁰. La Nistorești (Kucuk — Kioi) tot în teritoriul histrian îl avem pe „Lucius Pompeius Valens... consist(it) r(egione) Hist(ri) muneraque fecit Histro in oppido...“¹⁰¹. Dintre magistraturile avute amintește mai întâi arhontatul. Alte două inscripții, găsite înafara teritoriului histrian, la Gîrliciu, însă provenind din acesta, vin să completeze și să lămurească chestiunea discutată mai sus. Astfel, este ridicat un altar în cinstea lui Iupiter Optimus Maximus și Iunonei Regina de „civit(as) et reg(io) Histr(iae) cura agentibus Cl(audio) Amando et Ulp(io) Hectore et Aelio G... arch(ontibus)¹⁰², altarul datînd din a doua jumătate a sec. II e.n. Celălalt altar găsit tot la Gîrliciu, din vremea lui Filip Arabul, este pus de : „A[r ?]contes r(egionis) Hist(triae) sub arc(contatu ?) Aur(elii) Euxini Leontisci“¹⁰³. Mențiune de altfel foarte importantă deoarece subliniază că *regio Histriae* se menținea și la mijlocul sec. III e.n. ca unitate administrativă separată¹⁰⁴. Conducerea ei era încredințată unui consiliu ai cărui membri erau numiți *archontes* (existînd și un arhonte eponim !). Probabil sub acest nume se ascundea o instituție romană¹⁰⁵, denumirea fiind consecința mediului elenic al reședinței consiliului—Histria¹⁰⁶.

Consiliul putea acționa sub directa supraveghere a autorităților romane, răspunzînd de problemele teritoriului. Este firească legătura

⁹⁶ V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 587 ; idem, *Descoperiri nouă...*, p. 470 ; idem, *Inceputurile...*, p. 131 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20—21 ; R. Vulpe, HAD, p. 197—199 ; Despre *ordo decurionum* : De Martino, *op. cit.*, p. 641 și urm.

⁹⁷ Gr. Tocilescu în RIAF, VIII, 1902, p. 283 = V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 502—509.

⁷ Gr. Tocilescu în RIAF, VIII, 1902, p. 283 = V. Pârvan, *Descoperiri*

⁹⁸ V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 501, nr. 2.

⁹⁹ D. Tudor, *Vicus Quintionis*, p. 502, nr. 3.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 509.

¹⁰¹ CIL III 12489 = AEM, XVII, p. 87, nr. 11, cf. V. Pârvan, *Inceputurile...*, p. 127—128 ; idem în Dacia, II, p. 241, nr. 41 ; c(ives) R(omani) et Lai consistenses reg(ione) Si(tri ?) vico Secundini.

¹⁰² St. Constantinescu, *Un monument epigrafic votiv la Gîrliciu*, în SCIV, IX, 1958, nr. 2 p. 349 și urm.

¹⁰³ Gr. Florescu, *Două documente epigrafice în legătură cu organizarea quasi-municipală a comunelor rurale (territoria) romane*, în SCIV, IX, nr. 2, p. 342 și urm.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 346.

¹⁰⁵ Inscripția publicată de St. Constantinescu, *op. cit.*, amintește de 3 arhontes. În inscripția publicată de Gr. Florescu, *op. cit.*, numărul lor este 10, probabil *decemprimi*, după părerea autorului citat, asupra cărora se extinde numele de *archontes*, după reformele Severilor.

¹⁰⁶ CIL III 12482 : Lucius Pompeius Valens, amintește arhontatul avut „Histro in oppido“.

magistraților sătești cu acest organism¹⁰⁷. De altfel în satele formate din cetățeni romani (și eventual minorități favorizate) „controlul administrației era de competența autorităților romane ale provinciei“. Prin înmulțirea acestor sate „individualitatea paralelă a celor două organisme *civitas și territorium* s-a accentuat“¹⁰⁸. Ca semn al unei oarecare autonomii sătești sînt inscripțiile care amintesc de *terrae vici*¹⁰⁹, satele avînd un teritoriu al lor.

Din păcate nu putem preciza raporturile teritoriului¹¹⁰ cu autoritățile din Histria, pînă nu se va stabili pe deplin statutul juridic al cetății¹¹¹; nu putem de asemenea face aprecieri asupra existenței unor astfel de organisme teritoriale în cazul celorlalte două orașe pontice: Tomis și Callatis¹¹².

Mai greu de precizat este problema organizării *pagi*-lor, din cauza informațiilor puțin numeroase. La (Cherim-Cuiusu) Zorile exista un *pagus*. De acolo îi cunoaștem pe „Ulp(ius) H[e]rculanus și Iul(ius) H[e]rcula[nu]s mag(istros) pag(i) Oc...“, care însoțiți de *questrores* Val[erius] Valerianus și Iul(ius) Quirillus cinstesc consiliul municipal din Tropaeum¹¹³. Considerînd după inscripție, *pagus*-ul Oc... făcea parte din teritoriul municipiului Tropaeum Traiani și depindea de aceasta¹¹⁴.

Tot în Dobrogea romană avem o situație oarecum deosebită: *pagi* deviniți circumscripții teritoriale¹¹⁵, fiind la origine tîrguri — *fora rerum venalium* — spre care gravitau din toate punctele de vedere satele dintr-o regiune¹¹⁶. Credem că astfel era situația Capidavei¹¹⁷. Aurelius Hermes¹¹⁸, de la Capidava și Aur(elius) Sisinus¹¹⁹, de la Ulmetum, se numesc *pagani*, considerîndu-se deci locuitori ai unui *pagus*. Sîntem împiedicați să facem unele precizări din cauza referirilor puține și imprecise în legătură cu conducerea internă a Capidavei¹²⁰, care foarte probabil se combina, dacă nu se confunda cu aceea a teritoriului. Cît despre acesta din urmă știm că era condus de unul sau mai mulți

¹⁰⁷ R. Florescu, *op. cit.*, p. 161; *regio* Histriae depindea de *praeses laevi Ponti*.

¹⁰⁸ Cf. D. Tudor, *Vicus Quintionis*, p. 511.

¹⁰⁹ CIL III 12488; Despre o oarecare autonomie: De Martino, *op. cit.*, p. 673.

¹¹⁰ I. Stoian, *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei*, în SCIV, VIII, 1957, p. 185 și urm.

¹¹¹ D. M. Pippidi, *Contribuții...*, p. 359.

¹¹² Horrothesia callatiană: CIL III 14214³³ = Tocilescu AEM, XIX, p. 103, nr. 59.

¹¹³ CIL III 7484. Tot de acolo: Tocilescu, AEM, XVII, p. 113, nr. 60; cf. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, BCMI, 1911, p. 164.

¹¹⁴ *Pagi* — comune rurale de tip roman, constituite pe teritoriul unei colonii: cf. M. Macrea, în *Istoria României*, I, p. 368—369.

¹¹⁵ J. Toutain, *Paqus*, în Daremberg — Saglio, IV₁, p. 275 și urm.; J. Marquardt, *Organisation de l'Empire*, I, p. 4 și urm.; p. 16—18.

¹¹⁶ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 273; D. Tudor, *Orașe tîrguri și sate în Dacia romană*, p. 381.

¹¹⁷ Despre organizarea teritoriului capidavens vezi notele 95 și 96.

¹¹⁸ CIL III 12478 = AEM, XVII, p. 83—84 = Gr. Florescu, *Capidava*, p. 109, nr. 31: inscripția din mediul rural.

¹¹⁹ V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 333—335, nr. 3.

¹²⁰ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 81, nr. 4; p. 91, nr. 13.

*quinquennales*¹²¹, care convocau consiliul teritoriului, format din reprezentanții tuturor așezărilor.

Tot în legătură cu acest teritoriu trebuie să amintim apariția în două rânduri a termenului de *locus*¹²², *princeps loci*¹²³ și *loci princeps*¹²⁴ referindu-se foarte probabil la unitatea administrativ teritorială a Capidavei.

Cît despre termenul de *princeps*¹²⁵, a cărui semnificație este greu de precizat din cauza rarei sale apariții în provinciile dunărene¹²⁶, se folosește în special pentru autohtoni¹²⁷. Am avea în acest caz șefii romanizați sau nu, a unor comunități locale, despre a căror organizare nu cunoaștem nimic¹²⁸, dar care într-o formă sau alta au fost încadrate în noul sistem organizatoric.

Vorbind de sistemul de organizare administrativă a așezărilor rurale în perioada sec. I-III e.n. remarcăm caracterul său unitar, diferențele sesizate mai sus nefiind decît diferitele forme ale aceluiași sistem.

LES MAGISTRATURES RURALES DANS LA DOBROUDJA ROMAINE (I III e DE NOTRE ÈRE.

Résumé

Les principes qui dirigeaient l'organisation des sites ruraux étaient à peu près unitaires. Tous les villages étaient renfermés dans les *territoria*, qui étaient de plusieurs types : *territorium municipii* (Troesmis, Tropaeum Traiani), *territorium militare* (Troesmis jusqu'en 167—168 de notre ère), *territorium civitatis* (Histria, Tomi, Callatis), *territorium* tout-à-fait rural, constitué autour d'un *pagus* (Capidava).

Les „territoires“ étaient donc formés de *villae rusticae*, *vici*, *pagi*, *canabae* (dans les centres militaires).

¹²¹ CIL III 12491 ; V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 396, nr. 31 : lectura q(uin) q(tuennalis) nesigură. În Dacia organizare asemănătoare Sucidava : cf. V. Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, Buc., 1913, în ARMSI, ser. II, t.XXXV, p. 23, nr. 27 ; Gr. Florescu, *Capidava*, p. 106, nr. 27 ; ter]rito[r]ium.

¹²² Problema discutată la noi întâi de Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20, care consideră *loci* ca forme comunale deosebite și de rang superior unor *vici*, asemănătoare unor țirgușoare (τοποι) din Etolia.

¹²³ CIL III 12491.

¹²⁴ CIL III 772 care provine de la Seimeni și nu de la Techirghiol. Informație de la N. Gostar, octombrie, 1970. Tot de *loci* amintesc : CIL III 12483 (Troesmis) ; CIL III 7529.

¹²⁵ C. Daicovicu, *Les „Castella Dalmatarum de Dacie*, în Dacia, NS, II, 1958, p. 260—261 ; M. Macrea, *Viața...*, p. 146 ; D. Protase, *Observații în legătură cu așezările rurale din Dacia*, în AMN, V, 1968, p. 507.

¹²⁶ Toată bibliografia problemei la Em. Popescu, *Aspecte ale colonizării și romanizării în Dacia și Scythia în lumina unor inscripții din muzee bucureștene*, în Studii Clasice, IX, 1967, p. 184—189.

¹²⁷ CIL III 7481 (Floriile = Bacuiusu) : soția unui *princeps* se numea Zudecitolp ; CIL III 14210 (Saragea Fundeni) : Antonius Zinenis *princeps* ; cf. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 189.

¹²⁸ CIL III 14447² : vicus Buteridavensis ; CIL III 14437² : daci — nu știm cum erau organizați aceștia.

Les *villae rusticae* sont, en général, des centres d'exploitation agricole : M. Ulpius Longinus du centre tomitain possédait un *praedium* ; dans le territoire capidavens nous rencontrons ces villae avec le sens de manoir — *obiti ad villam suam*.

Les *vici* attestés en Dobroudja sont assez nombreux, quelques-uns pouvant être identifiés avec des *vici Quintionis* (Sinoe), Buteridavens (M. Viteazul), Celeris (Vadu), vicus Clementianensis (M. Kogálniceanu), vicus Ulmetum (Pantelimonul de Sus), etc.

On rencontre d'une part des *vici* dirigés par deux *magistri*, aidés par un *questor*, comme dans les *vici Quintionis*, Secundini, Turris Muca, Clementianensis, Novus. *Vici* qui avaient à leur tête un *magister*, aidé ou non par un *questor*, comme dans les *vici Ulmetum*, Scenopensis, Hi..., Scaptia, Narcissiani, Petra, Vergobretiani.

Ce qu'on connaît du vicus Celaris nous prouve que dans un même village était élu tantôt un seul *magister*, tantôt deux. Parfois on pouvait également avoir deux *questors* (vicus Petra).

Les magistratures rurales étaient donc annuelles et collégiales. En ce qui concerne le *cursus honorum* rural, il faut remarquer qu'un *magister vici* pouvait être réélu dans cette charge ; de même, un *questor* pouvait devenir *magister vici* (vicus Quintionis).

Les magistrats ruraux étaient soumis aux organes territoriaux, organes qui différaient, selon la nature des territoires ; à Histria apparaît cette *regio-territorium*, qui avait à sa tête un collège d'*archontes* ; à la tête du territoire Capidavens se trouvait un *quinquennalis* (ou bien plusieurs) et en plus, cet *ordo decurionum*, etc.

Quant aux *pagi*, moins documentés, on observe à Capidava la tendance d'être transformés en circonscriptions territoriales. Aurelius Sisinus et Aurelius Hermes de ce territoire s'appellent *pagani*. Le mot *locus* des deux inscriptions de ce territoire, qui rappellent le *princeps loci*, se réfère, à ce qu'il paraît, également à cette unité administrative.

ÜBER DIE DORFMAGISTRATUREN DER DOBRUDSCHA ZUR RÖMISCHEN ZEIT (1. — 3. Jh.u.Z.)

Zusammenfassung

Das Organisationssystem der ländlichen Siedlungen war in der betreffenden Zeit verhältnismässig einheitlich. Alle Dörfer waren in *Territoria* eingereiht, die verschiedenerlei Arten waren : *territorium municipii* (Troesmis, Tropaeum Traiani), das ausschließlich ländliche *territorium*, das um ein *pagus* angelegt ist (Capidava, *territorium militare* (Troesmis bis zum Jahre 167—168 u.Z.), *territorium civitatis* (Histria, Tomis Callatis).

Die Territorien bestanden folglich aus *villae rusticae*, *vici*, *pagi*, *canabae* (bei den militärischen).

Die *villae rusticae* sind im allgemeinen Zentren in denen man landwirtschaftlich betätigt ist : M. Ulpius Longinus aus dem *Territorium* von Tomis war der Besitzer eines *praedium* ; im *Territorium* von Capidava sind diese als Herrnhäuser der Gutsbesitzer betrachtet *obiti ad villam suam*.

Die in der Dobrudscha belegten *vici* sind ziemlich zahlreich und es konnten *vici Quintionis-Sinoe*, Buterdiavensis — Mihai Viteazul ; Celeris — Vadu ; vicus Clementianensis — Mihail Kogálniceanu ; vicus Ulmetum — Pantelimonul de Sus usw. nachgewiesen werden.

Einerseits gibt es *vici*, die unter der Leitung von zwei Magistraten standen, denen ein Questor zur Seite stand, wie in *vici* Quintonis, Secundi, T? urris Muca..., Clementianensis, Novus. *Vici* an deren Spitze ein *magister* stand und der einen oder keinen Questor als Gehilfen zur Seite hatte, wie in *vici*: Ulmetum, Scenopensis, Hi..., Sc[apt]ia, Narcissiani, Petra, Vergobretiani.

Die Situation aus *vicus* Celeris beweist, dass in dem gleichen Dorf abwechselnd einer oder zwei *magistri* gewählt wurden. Desgleichen konnten manchmal auch zwei Questoren gewählt werden (*vicus* Petra). Die dörflichen Magistraturen waren folglich einjährig kollegial.

In bezug auf den dörflichen *cursus honorum* ist festzustellen, dass ein *magister vici* in dieses Amt wiedergewählt werden kann, und dass ein *questor* zum *magister vici* gewählt werden kann (*vicus* Quintionis). Die dörflichen Magistraten waren von den territorialen Obrigkeiten abhängig, die ihrerseits nach der Art des Territoriums verschieden waren: Im Falle der Stadt Histria wird die *regio* — territorium deutlich, die unter der Leitung eines Kollegiums von *archontes* stand; das Territorium von Capidava stand unter der Leitung eines *quinquennalis* (oder mehrerer) und dem *ordo decurionum* usw.

Die *pagi* sind weniger belegt und in Capidava ist die Tendenz zu erkennen, dieses in territoriale Bezirke umzuändern. Aurelius Sisinus und Aurelius Hermes aus diesem Territorium bezeichnen sich *pagani*. Der Begriff *locus*, der in den beiden Inschriften aus diesem Territorium vorkommt, scheint sich ebenfalls auf diese verwaltungsmässige Einheit zu beziehen.